

RECENZJE

Reformacja z perspektywy Bielska i Białej, pod red. Aleksandry E. Benot, Eweliny Gajewskiej, Tomasza Markiewki, Wydawnictwo Augustana, Bielsko-Biała 2018, ss. 232.

Recenzowana publikacja jest pokłosiem interdyscyplinarnej konferencji naukowej „Reformacja – z perspektywy Bielska i Białej”, która została zorganizowana przez Wydział Humanistyczno-Społeczny Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej oraz Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej w dniach 17–18 października 2017 roku. Obchodzona 600. rocznica rozpoczęcia reformacji w kościele katolickim była doskonałą okazją do zorganizowania konferencji naukowej poświęconej temu zagadnieniu. Organizatorzy postanowili skupić się na pozornie zawężonym terenie, który wpisuje się jednak w szerszy kontekst środkowoeuropejski.

Praca składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów, w których znajdują się artykuły zajmujące się jednym z przewodnich zagadnień, indeksu osobowego oraz spisu ilustracji. Praca nie posiada natomiast zbiorczej bibliografii, co na obecnym rynku wydawniczym zdarza się bardzo rzadko. Należy jednak wyróżnić szatę graficzną oraz mnogość kolorowych zdjęć i ilustracji, wzbogacających narrację.

W pierwszym rozdziale, poświęconym historii, znajdują się dwa artykuły. Pierwszy – pt. *Od Kontrreformacji do ekumenizmu*, jest autorstwa ks. bp. Jana Szarka, który przedstawił trudy dziejowego współistnienia różnych wyznań na obszarze XVI-wiecznego Księstwa Cieszyńskiego aż do czasów współczesnych. Luteranizm szybko zyskał przychylność miejscowych książąt i szlachty, co spowodowało akceptację społeczeństwa oraz duchownych, którzy odprawiali nabożeństwa w trzech językach. Autor przybliży wydarzenia z pierwszej połowy XVII wieku oraz czasu początków prześladowań protestantów. Dalsza część tekstu, poświęcona jest kolejnym okresom dziejowym, a całość kończy krótki opis ruchu ekumenicznego.

Drugi artykuł – *Katarzyna Sydonia – księżna cieszyńska. Kobieta czasów reformacji w Księstwie Cieszyńskim* został napisany przez diakon Aleksandrę Błahut-Kowalczyk. Autorka na początku przedstawia fakty, które dały impuls do zaślubin bohaterki artykułu z Waławem III Adamem. Dopiero to wydarzenie bezpośrednio przyczyniło się do włączenia Księstwa Cieszyńskiego w obszar znacznej dominacji wyznania luterńskiego. W trosce o swoich poddanych księżna chciała wprowadzić ład w kościele i szkole, co było przyczyną wydania przez nią *Porządku kościelnego i szkolnego Katarzyny Sydonii*, będące-

go ulepszeniem pisma napisanego przez jej męża. Ponadto za życia ufundowała kościół oraz zapewniła miastu cmentarz dla ofiar zaraz.

Drugi rozdział zajmuje się społeczeństwem i składa z pięciu artykułów. W pierwszym, Autor – Grzegorz Madej, przedstawił powiązania na linii *Księżęta Sułkowscy a luteraninie*. Najpierw została opisana historia terenu, który w 1752 roku został zakupiony przez hrabiego Aleksandra Józefa Sułkowskiego. Omówiono najważniejsze dokonania hrabiego oraz jego następców, którzy – pomimo próby rekatolicyzacji Śląska, chętnie współpracowali z ludźmi wyznania luteranńskiego. Kolejny artykuł pióra Piotra Keninga nosi tytuł *Ewangeliccy pionierzy industrializacji w włókiennictwie Bielska-Białej w latach 1760–1873*. Nie jest tajemnicą, że „bielską wełnę” znał cały świat, a w omawianym okresie ewangelicy zajmowali dominującą pozycję w tej specjalności rzemieślniczej, przez co wiodli prym na gruncie ekonomicznym całego terenu. Autor precyzyjnie wyjaśnia ramy czasowe znajdujące się w tytule. Następnie omawia specyfikę ośrodka wytwórczego na Śląsku Cieszyńskim, sprawnie przechodząc do procesu industrializacji na badanym obszarze. W dalszej części Piotr Kening skupił uwagę na przedsiębiorcach posiadających koncesję na prowadzenie fabryki sukna oraz wyrobów wełnianych, a także osobach, które ze względu na charakter prac takiego pozwolenia nie potrzebowały.

Kolejny artykuł w drugim rozdziale jest autorstwa Grażyny Kubicy. Nosi tytuł *O bielskich diakonisch-pielęgniarkach ze Śląskiego Ewangelickiego Domu Sióstr – pionierkach profesjonalnej opieki medycznej. Szkic antropologii historycznej*. Na początku Autorka przedstawia fakty historyczne, które doprowadziły do założenia Domu Sióstr. Skrupulatnie tłumaczy, czym była praca diakonis i jakie osoby były z nimi związane. Następnie opisuje, jakie miały prawa i obowiązki, gdzie znajdowała się ich siedziba oraz kiedy rozpoczynało się kształcenie dziewcząt. Koniec artykułu wieńczy lista biogramów wszystkich diakonis, o których Autorka znalazła informacje źródłowe.

Czwarty artykuł, napisany przez Aleksandrę E. Banot, prezentuje *Działaczki protestanckie na Śląsku Cieszyńskim w dobie emancypacji*. We wprowadzeniu Autorka nawiązuje do najnowszej historiografii poświęconej temu zagadnieniu. Opis postaci rozpoczyna się od kobiet, które działały w przestrzeni publicznej zawodowo, społecznie, a nawet politycznie. Następnie wymienione zostały przykłady emancypantek, które przyczyniły się do innego postrzegania kobiet na badanym obszarze. Ostatnią grupą pozostającą w kręgu zainteresowań Aleksandry E. Banot są protestantki, które również miały swój udział w życiu publicznym. W zakończeniu Autorka prezentuje (subiektywnie, jak można rozumieć) pewnego rodzaju przejście od historiografii do hagiografii badanego tematu.

Piąty i zarazem ostatni artykuł w drugim rozdziale, autorstwa Bartłomieja Jurzaka, nosi tytuł *Chłopi-kalwini. Protestancka społeczność wsi Kozy od XVI do XIX wieku*. Zaprezentowano w nim rys historyczny Kóz oraz powstanie parafii kalwińskiej. Wymienieni zostali również dziedzice zarządzający Kozami oraz najważniejsi księża pełniący posługę w tamtejszych zborach ewangelickich. Autor dokonał przedstawienia życia codziennego mieszkańców oraz

wskazał przykłady konfliktów ludności z duchownymi katolickimi. Zauważa, że w późniejszym okresie miało miejsce zjawisko konwersji ewangelików na katolicyzm, jednak podkreśla, że były to rzadkie przypadki. Na zakończenie, obok podsumowania, została zaprezentowana najstarsza pamiątka kozieńskich ewangelików, która jest historycznym świadectwem silnej wiary mieszkańców Kóz w XVIII wieku.

Ostatnia, trzecia część pracy, poświęcona jest literaturze i sztuce. W rozdziale zamieszczono pięć artykułów, a pierwszy z nich – autorstwa Marka Bernackiego, nosi tytuł *Motywy luterzańskie w prozie Jerzego Pilcha (na przykładzie wybranej powieści „Inne rozkosze”)*. We wstępie do głównej części swojego tekstu Autor dokonuje prezentacji Jerzego Pilcha, porównując go do innych autorów, np. Witolda Gombrowicza czy Sławomira Mrożka. Zabieg ten wydaje się celowy i skuteczny, ponieważ wywołuje u zainteresowanego czytelnika potrzebę uzupełnienia swojej wiedzy na temat Pilcha. Następnie przedstawia motywy protestanckie pojawiające się w twórczości autora. Analizuje powieść *Inne rozkosze*, która ma drugie dno. Pod dozą groteski i absurdu kryją się w niej sprawy istotne, takie jak problemy alkoholowe oraz cudzołóstwo. W treści pojawiają się motywy luterzańskie, którym autor poświęcił w całości swoją pracę.

Kolejny artykuł autorstwa Kingi Kawczak nosi tytuł *Od indywidualnego konterfektu do portretu zbiorowego na przykładzie malarstwa niderlandzkiego z kolekcji Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej*. Na początku czytelnik poznaje najważniejsze zagadnienia związane z rozwojem sztuki w Niderlandach oraz głównych reprezentantów sztuki holenderskiej. Następnie Autorka przechodzi do prezentacji najważniejszych dzieł znajdujących się w bielskim muzeum. Są to przede wszystkim niewielkie obrazy o tematyce rodzajowej, mitologicznej oraz portretowej. W opisie sprawnie prowadzi do szczegółowej analizy wybranych przez siebie dzieł, między innymi *Portretu mężczyzny w białym kołnierzu*, *Portretu zbiorowego rodziny*, *Portretu rodziny*, *Wnętrza odwachu* oraz *Mężczyzny ze szklanką*. Pomimo niewielkiego zbioru obrazów znajdujących się w Muzeum Historycznym w Bielsku-Białej, należy uznać je za *dobrą* reprezentację flamandzko-holenderskich tradycji malarskich z XVII wieku.

Trzeci artykuł, którego Autorką jest Teresa Dudek-Bujarek, został zatytułowany *Wizerunki Najświętszego Serca Jezusa w twórczości Peterea Michala Bohúña*. Bohater niniejszej części był synem słowackiego pastora ewangelickiego. Pracował jako nauczyciel i trudnił się malarstwem, a w II połowie XIX wieku wraz z rodziną przeprowadził się do Lipnika (obecnie Bielsko-Biała). Kiedy papież Pius IX ogłosił, że uroczyste święto Najświętszego Serca Pana Jezusa będzie obchodzone na całym świecie, w społeczeństwie pojawiła się potrzeba rozpropagowania tego kultu. Malarzem, którego należy uznać za prekursora, jest Pompeo Giovanni Batoni, XVIII-wieczny włoski artysta, którego przedstawienie Najświętszego Serca Jezusa stało się później wielokrotnie powielane w różnych formach i technikach plastycznych. Bohater niniejszego artykułu dwukrotnie posłużył się schematem malarskim Włocha. Autorka pre-

zentuje obrazy w formie zdjęć oraz dokonuje ich analizy. Są to między innymi obrazy z Jawiszowic i Polanki Wielkiej oraz płótno z Czańca.

Grzegorz Madej oraz Piotr Kening napisali artykuł pt. *Małe pomniki luteranizmu na wystawie Pod znakiem róży nad Białą. Nowe odkrycia, ustalenia i interpretacje*. Autorzy we wprowadzeniu do swojego artykułu podkreślają, jakie główne cele miała wystawa *Pod znakiem róży nad Białą* przygotowana w Muzeum Historycznym w Bielsku-Białej, a należy zaliczyć do nich: przywrócenie lokalnej pamięci historycznej, rozbudzanie w społeczeństwie świadomości na temat bogactwa regionalnego i dziedzictwa kulturowego oraz dostarczenie mieszkańcom wiedzy o zagadnieniach związanych z reformacją. Do najważniejszych eksponatów, które zostały zaprezentowane i opisane, należy zaliczyć: archiwalia parafialne, dzieła drukowane (biblie, modlitewniki, śpiewniki, itd.) oraz sprzęty sakralne (pateny, kielichy itd.). W pracy zostały przedstawione również większe zabytki takie jak dzwon, płyta epitafijna oraz rzeźba. Warto podkreślić, że trwałą pamiątką po wystawie, w której wystawiono 243 eksponaty, jest wydany katalog opisujący wydarzenie.

Ostatni artykuł pt. *Bielski Syjon – miejsce pamięci – widziany dzisiaj* został napisany przez Ewę Chojecką. We wstępie Autorka zaznacza, że z historią powinna się nierozłącznie wiązać pamięć zbiorowa, nie można również zapominać o pamięci jednostkowej. Dalej wskazuje na dwa, jej zdaniem – najważniejsze wydarzenia, które spowodowały załamanie religijne na opisywanym terenie. Pierwszym jest wojna trzydziestoletnia oraz jej pokłosie czyli kontrreformacja, a drugim – wydarzenia powojenne w latach 1946–1956. Artykuł omawia elementy architektoniczno-rzeźbiarskie, które mogą budować świadomość historyczną oraz kulturową. W swojej pracy Autorka skupia się na opisie szczególnych pomników historii, jakimi są kościół pod wezwaniem Zbawiciela, pomnik Marcina Lutera oraz Studnia Pastorów w Bielsku-Białej.

Reasumując, należy stwierdzić, że wszystkie artykuły w recenzowanej pracy zbiorowej zdecydowanie wnoszą coś nowego do dotychczasowej wiedzy regionalnej o Bielsku-Białej. Biorąc pod uwagę przyczynę zorganizowania konferencji w 500. rocznicę rozpoczęcia reformacji oraz skoncentrowanie się na typowo regionalnych zagadnieniach, książka będąca jej pokłosiem jest bardzo dobrą pozycją dla osób interesujących się nieznanymi w szerszych kręgach wydarzeniami i zjawiskami mającymi związek z reformacją w Bielsku-Białej i okolicach.

Jakub Pieczara*

* Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Instytut Historii i Archiwistyki, e-mail: jakubpieczara1@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7288-9038